

Opposition and the Reproduction of Domination in the Global South: A Comparative Case Study of Iran and Venezuela

1. **Ali Davari**, Faculty Member, Department of Political Science, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran.

2. **Seyyed Javad Hosseini**, Faculty Member, Department of Political Sociology, Faculty of Islamic Studies and Political Science, Imam Sadiq University, Tehran, Iran.

corresponding Author Email Address: davari.ali@ut.ac.ir

Introduction

In the political science literature, opposition is generally conceptualized as an endogenous political force that emerges from civil society and serves either to promote political reform or to constrain those in power. This understanding is rooted largely in the historical experience of liberal nation-states in the Global North and has often been extended to societies in the Global South without sufficient attention to their distinct historical, political, and structural contexts. Applying the concept of opposition to the Global South without accounting for structural inequalities in the international distribution of power, however, raises important analytical challenges.

Many countries in the Global South, particularly those subject to geopolitical confrontation, economic sanctions, political pressure, and external intervention, operate within a broader environment shaped by economic, financial, media, and security pressures exerted by dominant global powers. Under such circumstances, the boundary between autonomous politi-

Article type: Original Research

How to cite this article: Davari, A. & Hosseini, S.J. (2026). Opposition and the Reproduction of Domination in the Global South: A Comparative Case Study of Iran and Venezuela. *Strategic Studies Quarterly*, 29(1), 127-159. Doi: 10.22034/ssq.2026.567635.4348

cal action and political activity facilitated or supported by external actors can become blurred.

This study is significant because overlooking the distinction between endogenous opposition and opposition aligned with dominant powers can lead to misinterpretations of political developments in the Global South and, consequently, to the formulation of misguided security strategies.

The central research question is whether opposition groups in the Global South invariably play an endogenous and emancipatory role or whether, in some contexts, they can become instruments through which structures of global domination are reproduced. The paper hypothesizes that, in some cases, particularly in countries engaged in strategic confrontation with dominant powers, opposition groups may reinforce rather than challenge structures of global domination. Through external institutional and financial ties, support for economic sanctions, and the acceptance or normalization of external pressure and military intervention, such groups may contribute to the reproduction of global structures of domination.

Methodology

This study employs a qualitative research approach and a comparative case-study design. Iran and Venezuela were purposively selected as cases of Global South states that have, in recent decades, been engaged in sustained strategic confrontation with the prevailing hegemonic order. Within each case, the analysis focuses on the political networks surrounding Reza Pahlavi in Iran and María Corina Machado in Venezuela.

The theoretical framework combines Southern Theory with the Gramscian concept of hegemony. As Raewyn Connell argues, Southern Theory challenges the uncritical universalization of concepts produced within the Global North and subsequently presented as universally applicable analytical tools. From this perspective, the analytical validity of political science concepts depends on their sensitivity to social context and structures of power.

Within critical International Relations scholarship, hegemony is understood as a relatively durable form of political order reproduced through the interaction of material capabilities, institutions, and the production of

meaning. Drawing on Gramsci, Robert Cox argues that a hegemonic order becomes consolidated when the interests of dominant powers are articulated as universal norms and incorporated into what is perceived as political common sense.

To operationalize the distinction between endogenous opposition and opposition aligned with dominant powers, the study examines three dimensions: external institutional and financial ties; support for economic sanctions; and the acceptance or normalization of external political pressure and military intervention.

Findings and Discussion

The political network surrounding Reza Pahlavi in Iran. The analysis identifies extensive financial and institutional connections between actors within this network and Western political and governmental institutions, particularly in the United States and Israel. The Iran Revival group is openly aligned with Pahlavi's political agenda, while its leaders have made substantial financial contributions to Republican politicians in the United States. Pahlavi has also maintained close relations with hawkish think tanks in Washington. His public visit to Israel in April 2023 and meeting with Benjamin Netanyahu further illustrate his alignment with a major regional power. He has described economic sanctions as a legitimate means of weakening the Islamic Republic and supported the Trump administration's withdrawal from the Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA). Following the U.S. assassination of General Qassem Soleimani, he characterized the action as a "positive development." During the 2025 war, he likewise described Israeli attacks on Iran as a "historic opportunity" for regime change.

The political network surrounding María Corina Machado in Venezuela. Machado's political ascent was accompanied from an early stage by material and institutional support from organizations aligned with U.S. foreign-policy interests. She was a co-founder of Súmate, which received financial support from the U.S. National Endowment for Democracy (NED), and was among those who signed the decree associated with the government formed during the 2002 coup attempt. Machado has also maintained close

ties with the Atlas Network and was a guest of honor at the organization's Democracy Award ceremony in 2024. She has characterized international sanctions against Venezuela as a legitimate and necessary means of weakening the Maduro government. Since 2019, she has explicitly advocated activating a regional defense treaty as a basis for multinational military intervention against Maduro. In her communications with Netanyahu, she has also expressed support for Israeli policies during the Gaza war.

Conclusion

The comparative analysis of Iran and Venezuela suggests that certain opposition networks in the Global South may become aligned, through their political positions and external relationships, with mechanisms of pressure employed by dominant powers. Applying the three analytical indicators to the networks surrounding Reza Pahlavi and María Corina Machado reveals a significant degree of convergence, in the cases examined, between their political strategies and broader strategies of external pressure.

This finding should not be interpreted as implying that these groups are directly controlled by foreign actors or that the same pattern applies to opposition movements throughout the Global South. Rather, it underscores the importance of examining opposition groups simultaneously in relation to their domestic social environment and the unequal structure of global power, while avoiding broad generalizations.

Critically examining forms of opposition the Global South that become aligned with structures of domination does not entail denying the legitimacy of political dissent or justifying the conduct of incumbent governments. Rather, identifying the ways in which opposition groups may become aligned with global powers is essential to developing a more nuanced understanding of power, legitimacy, and political conflict in an unequal international order.

Keywords: *Opposition; Reproduction of Domination; Global South; Southern Theory; Hegemony.*

Ethical Considerations

Compliance with Ethical Guidelines

This study was approved by the Ethics Committee of Research Institute for Security and Development Studies (ISDS), Tehran, Iran.

Authors' Contributions

All authors equally contributed to preparing this article.

Conflict of Interest

The authors declared no conflict of interest.

Funding Sources

This research received no external funding.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۹/۲۹

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۵/۰۴/۱۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۴/۲۲

تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۵/۱۴

فصلنامه مطالعات راهبردی

شاپای چاپی: ۷۲۷-۱۷۳۵ | شاپای الکترونیکی: ۲۹۸۰-X-۹۱۰

Quarterly.risstudies.org

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشگاه مطالعات
امنیت و پیشرفت

اپوزیسیون و بازتولید سلطه در جنوب جهانی: مطالعه موردی ایران و ونزوئلا

۱. علی داوری، گروه علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
 ۲. سید جواد حسینی، گروه جامعه‌شناسی سیاسی، دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی، دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران.
- ایمیل نویسنده مسئول: davari.ali@ut.ac.ir

چکیده

در ادبیات رایج علوم سیاسی، اپوزیسیون عموماً کنشگری درون‌زا، برخاسته از جامعه مدنی و دارای کارکردی اصلاح‌گرانه یا مهارکننده در برابر قدرت حاکم تلقی می‌شود؛ برداشتی که ریشه در تجربه تاریخی دولت‌ملت‌های لیبرال شمال جهانی دارد و گاه، بدون توجه کافی به تفاوت‌های تاریخی، سیاسی و ساختاری، به جوامع جنوب جهانی تعمیم می‌یابد. مقاله حاضر با نقد این تعمیم، مفهوم اپوزیسیون را در بستر جنوب جهانی بازاندیشی کرده و نسبت آن را با بازتولید سلطه در نظم قدرت بین‌المللی بررسی می‌کند. پرسش اصلی آن است که آیا همه جریان‌های اپوزیسیون در جنوب جهانی الزاماً درون‌زا و رهایی‌بخش‌اند یا برخی از آن‌ها، در شرایطی معین، با راهبردهای قدرت‌های مسلط هم‌پیوند می‌شوند. پژوهش با بهره‌گیری از نظریه جنوب و چهارچوب هژمونی گرامشی، میان «اپوزیسیون درون‌زا» و «اپوزیسیون هم‌پیوند با قدرت‌های سلطه‌گر» تمایز تحلیلی قائل می‌شود. روش پژوهش، کیفی و مبتنی بر مطالعه موردی تطبیقی و تحلیل اسنادی است. واحد تحلیل،

نوع مقاله: پژوهشی اصیل

نحوه استناد به این مقاله: داوری، علی و حسینی، سید جواد. (۱۴۰۵). اپوزیسیون و بازتولید سلطه در جنوب جهانی: مطالعه موردی ایران و ونزوئلا، فصلنامه مطالعات راهبردی، ۲۹(۱)، ۱۲۷-۱۵۹. Doi: 10.22034/ssq.2026.567635.4348

کلیت اپوزیسیون ایران و ونزوئلا نیست، بلکه جریان‌های سیاسی نزدیک به رضا پهلوی و ماریا کورینا ماچادو هستند. این جریان‌ها بر پایه سه شاخص پیوندهای نهادی و مالی خارجی، مشروع بخشی به تحریم‌های اقتصادی و پذیرش یا عادی سازی فشار و مداخله نظامی بررسی شده‌اند.

یافته‌ها نشان می‌دهد که الگوی مواضع و مناسبات این دو جریان، در موارد بررسی شده با برخی راهبردهای فشار خارجی هم‌راستایی معناداری دارد. این نتیجه به معنای فقدان پایگاه داخلی، هدایت مستقیم خارجی یا تعمیم‌پذیری آن به همه مخالفان نیست، بلکه بر ضرورت تحلیل هم‌زمان نسبت اپوزیسیون با جامعه داخلی و ساختار نابرابر قدرت جهانی و نیز پرهیز از تعمیم‌های کلی، تأکید می‌کند.

واژگان کلیدی: اپوزیسیون، بازتولید سلطه، جنوب جهانی، نظریه جنوب، هژمونی.

مقدمه

در ادبیات رایج علوم سیاسی و نظریه‌های دموکراسی، «اپوزیسیون»^۱ معمولاً به عنوان یکی از ارکان حیاتی نظام‌های سیاسی مدرن و نشانه‌ای از پویایی جامعه مدنی تلقی می‌شود. در این چهارچوب، اپوزیسیون نیرویی درون‌زا، برخاسته از شکاف‌های اجتماعی و سیاسی و واجد کارکردی اصلاح‌گرانه یا مهارکننده در برابر قدرت حاکم فرض می‌شود. چنین برداشتی، که ریشه در تجربه تاریخی دولت‌ملت‌های لیبرال در شمال جهانی^۲ دارد، به تدریج به یکی از صورت‌بندی‌های مسلط در نظریه‌های دموکراسی و سیاست‌پژوهی تبدیل شده و در مواردی، بدون توجه کافی به تفاوت‌های تاریخی و ساختاری جوامع مختلف، تعمیم یافته است.

با این حال، تعمیم بی‌واسطه این مفهوم به جوامع جنوب جهانی^۳ بدون توجه به تفاوت‌های ساختاری در نظم قدرت بین‌الملل، با چالش‌های جدی مواجه است. بسیاری از کشورهای جنوب، به ویژه کشورهایی که در معرض منازعات ژئوپلیتیکی، تحریم‌های اقتصادی، فشارهای سیاسی و مداخلات مستقیم یا غیرمستقیم قدرت‌های

1. Opposition

2. Global North

3. Global South

خارجی قرار دارند، در بستری از فشارهای اقتصادی، تحریمی، رسانه‌ای و امنیتی قدرت‌های مسلط جهانی عمل می‌کنند. در چنین شرایطی، مرز میان کنش سیاسی مستقل و کنش سیاسی متکی بر حمایت‌های بیرونی یا هم‌راستا با آن‌ها کم‌رنگ می‌شود و اپوزیسیون لزوماً در همه موارد صرفاً به عنوان نیرویی رهایی‌بخش یا برآمده از جامعه مدنی عمل نمی‌کند. البته این ملاحظه به معنای انکار خاستگاه‌های داخلی مخالفت سیاسی، نادیده گرفتن نارضایتی‌های اجتماعی یا نفی حق نقد و مخالفت با قدرت حاکم نیست؛ بلکه بر ضرورت بررسی زمینه‌ها، منابع و جهت‌گیری‌های متفاوت جریان‌های اپوزیسیون تأکید دارد.

پرسش اصلی این پژوهش آن است که آیا اپوزیسیون در کشورهای جنوب جهانی همواره نقشی رهایی‌بخش و درون‌زا ایفا می‌کند یا در برخی موارد می‌تواند به ابزاری برای بازتولید سلطه در نظم قدرت جهانی بدل شود؟ در پاسخ به این پرسش، مقاله حاضر بر این فرضیه استوار است که در برخی زمینه‌های جنوب جهانی، به‌ویژه در کشورهایی که در تقابل راهبردی با قدرت‌های مسلط قرار دارند، بخشی از جریان‌های اپوزیسیون نه در تقابل با ساختار سلطه جهانی، بلکه در امتداد آن عمل می‌کنند و از طریق برخورداری از پیوندهای نهادی و سیاسی خارجی، مشروعیت بخشی به تحریم‌های اقتصادی یا پذیرش فشار و مداخله خارجی، ممکن است خواسته یا ناخواسته در بازتولید سازوکارهای سلطه جهانی مشارکت کنند. این فرضیه ناظر بر گونه‌ای خاص از اپوزیسیون است و نباید به کلیت نیروهای مخالف یا همه اشکال مخالفت سیاسی در کشورهای جنوب جهانی تعمیم یابد.

هدف این پژوهش، بازاندیشی مفهومی اپوزیسیون با تأکید بر زمینه‌های تاریخی و ساختاری جنوب جهانی و تبیین نسبت آن با بازتولید سلطه در سطح جهانی است. از این منظر، اپوزیسیون نه صرفاً یک کنشگر داخلی، بلکه در برخی شرایط و در کنار کارکردها و خاستگاه‌های داخلی خود، می‌تواند به عنوان بازیگری غیردولتی در چهارچوب راهبردهای فشار، جنگ نرم^۱ و جنگ ترکیبی^۲ قدرت‌های خارجی تحلیل شود. بررسی این امکان تحلیلی، به معنای فروکاستن همه فعالیت‌های اپوزیسیونی به مداخله خارجی، نادیده گرفتن مطالبات مشروع اجتماعی یا توجیه عملکرد دولت‌های مستقر نیست. نقد

1. Soft war

2. Hybrid warfare

عملکرد دولت و تحلیل جهت‌گیری اپوزیسیون، دو سطح متمایز از بررسی سیاسی‌اند و ارزیابی انتقادی یکی، ضرورتاً به تأیید یا تبریّه دیگری نمی‌انجامد.

اهمیت و ضرورت این پژوهش از آن‌روست که غفلت از تمایز میان اپوزیسیون درون‌زا^۱ و اپوزیسیون هم‌پیوند با قدرت‌های سلطه‌گر^۲ می‌تواند به خطاهای مفهومی در تحلیل تحولات سیاسی کشورهای جنوب جهانی و طراحی راهبردهای امنیتی منجر شود. این مقاله با تمرکز بر دو مطالعه موردی ایران و ونزوئلا، می‌کوشد نشان دهد چگونه در بستر جنوب جهانی، برخی جریان‌های اپوزیسیون ممکن است از طریق پیوند با شبکه‌های قدرت خارجی، حمایت از تحریم یا عادی‌سازی فشار نظامی، به بخشی از سازوکار بازتولید سلطه و اعمال فشار راهبردی علیه کشورهای مورد مطالعه تبدیل شوند.

انتخاب جریان‌های سیاسی نزدیک به رضا پهلوی و ماریا کورینا ماچادو نیز با هدف بررسی این‌گونه مشخص از اپوزیسیون انجام شده است و این دو مورد، نماینده تمام جریان‌های مخالف در ایران و ونزوئلا تلقی نمی‌شوند. مقاله همچنین در پی داوری جامع درباره میزان پایگاه اجتماعی، آینده سیاسی یا همه ابعاد فعالیت این جریان‌ها نیست، بلکه صرفاً نسبت کنش‌ها و مواضع مستند آن‌ها را با سه شاخص تحلیلی پژوهش بررسی می‌کند.

الف) پیشینه تحقیق

در سال‌های اخیر، مفهوم اپوزیسیون در ادبیات علوم سیاسی و مطالعات امنیتی، عمدتاً در چهارچوب تحلیل‌های گفتمانی، نهادی و راهبردی بررسی شده است. بخشی از این پژوهش‌ها کوشیده‌اند راهبردها و شیوه‌های کنش اپوزیسیون را در بستر رژیم‌های اقتدارگرا یا اقتدارگرای رقابتی تحلیل کنند و نسبت آن را با فشارهای بین‌المللی و فضای جهانی توضیح دهند. مرور این مطالعات نشان می‌دهد که پژوهش‌های موجود، ابعاد مهمی از سازمان‌یابی، بسیج منابع، فراملی شدن و پیوندهای خارجی جریان‌های مخالف را روشن کرده‌اند؛ با این حال، نسبت این ابعاد با ساختار نابرابر قدرت جهانی و امکان مشارکت برخی جریان‌های اپوزیسیون در بازتولید این ساختار، کمتر به صورت مستقل و مفهومی بررسی شده است.

در حوزه تحولات منطقه‌ای، خلیل‌الله سردارنیا و رضا آز (۱۳۹۶) در مقاله «اپوزیسیون

1. Endogenous opposition

2. Opposition aligned with hegemonic powers

سکولار و بحران سوریه» به بررسی نقش و عملکرد جریان‌های سکولار مخالف دولت سوریه در بستر بحران‌های این کشور پرداخته‌اند. نویسندگان نشان می‌دهند که چگونه بخشی از اپوزیسیون سکولار سوریه، به واسطه پیوندهای سیاسی و رسانه‌ای با بازیگران خارجی، از جایگاه کنشگر داخلی فاصله گرفته و در معادلات بین‌المللی بحران سوریه ادغام شده‌اند. اهمیت این پژوهش برای مقاله حاضر در آن است که نقش پیوندهای خارجی در تغییر موقعیت و ظرفیت کنشگری اپوزیسیون را آشکار می‌سازد. با این حال، تمرکز اصلی آن بر تحلیل بحران سوریه و عملکرد جریان‌های سکولار مخالف است و از این رو، به بازاندیشی عام‌تر مفهوم اپوزیسیون و صورت‌بندی نسبت آن با سازوکارهای هژمونی و سلطه جهانی نمی‌پردازد.

از منظر جامعه‌شناختی، مهرداد خرم‌نصر و مجتبی مقصودی (۱۳۹۷) در مقاله «چالش‌های اپوزیسیون‌انگاری انجمن‌های علمی علوم اجتماعی در ایران و تأثیر آن بر توسعه سیاسی» به نقد گسترش برجسب اپوزیسیون در فضای دانشگاهی و علمی ایران می‌پردازند. نویسندگان استدلال می‌کنند که اطلاق بی‌ضابطه مفهوم اپوزیسیون به نهادهای علمی و مدنی، نه تنها موجب تضعیف کارکردهای تخصصی این نهادها می‌شود، بلکه در نهایت به انسداد گفت‌وگوی علمی و آسیب به فرایند توسعه سیاسی می‌انجامد. این مقاله از آن جهت اهمیت دارد که نسبت به کاربرد موسع، سیاسی و غیرمنضبط مفهوم اپوزیسیون هشدار می‌دهد و ضرورت دقت در تعیین مصادیق آن را برجسته می‌سازد. با وجود این، مسئله اصلی آن پیامدهای اپوزیسیون‌انگاری نهادهای علمی در فضای داخلی ایران است و به تمایز میان انواع اپوزیسیون بر اساس نسبت آن‌ها با قدرت‌های خارجی و نظم جهانی نمی‌پردازد.

در پژوهشی دیگر با تمرکز بر فضای ایران، عباس کشاورز و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله «تحلیل مواضع و فرایند بسیج منابع اپوزیسیون چپ و سلطنت‌طلب؛ مطالعه موردی سازمان راه کارگر و شورای ملی ایران» به بررسی شیوه‌های سازمان‌یابی، بسیج منابع و جهت‌گیری‌های سیاسی دو جریان شاخص اپوزیسیون می‌پردازند. نویسندگان با تأکید بر نقش منابع مالی، رسانه‌ای و شبکه‌های فراملی، نشان می‌دهند که چگونه بخشی از اپوزیسیون ایرانی در بیرون از کشور شکل گرفته و کنش سیاسی خود را در پیوند با محیط‌های خارجی سامان داده‌اند. این پژوهش از جهت توجه به منابع، شبکه‌ها و

محیط فراملی اپوزیسیون، قرابت بیشتری با مسئله مقاله حاضر دارد و زمینه‌ای تجربی و مهم برای فهم ظرفیت‌های بیرونی جریان‌های مخالف فراهم می‌کند. با این حال، تمرکز آن عمدتاً بر فرایند بسیج منابع و مواضع سیاسی دو سازمان مورد مطالعه است و پیوندهای خارجی را در قالب گونه‌شناسی مفهومی اپوزیسیون و نسبت آن با بازتولید سلطه جهانی تحلیل نمی‌کند.

در ادامه، حسن صادقیان و رضا دهقانی (۱۴۰۳) در مقاله «فراملی‌سازی به مثابه یک گفتمان و راهبرد اپوزیسیونی در رژیم اقتدارگرایی رقابتی ترکیه» با اتخاذ رویکردی کیفی و استفاده از تکنیک ردیابی فرایند، نشان می‌دهند که اپوزیسیون ترکیه چگونه از فراملی‌سازی به عنوان گفتمان و راهبرد سیاسی برای گسترش فضای مانور خود بهره می‌گیرد. به زعم نویسندگان، اپوزیسیون با برقراری پیوندهای آگاهانه با جهان لیبرال-دموکراتیک، استفاده از ابزارهای نمادین، مادی و نمایش تعهد به هنجارهای جهانی، توانسته است ظرفیت کنشگری خود را در برابر دولت اقتدارگرایی مرکزی افزایش دهد. دستاورد مهم این پژوهش، نشان دادن عاملیت اپوزیسیون در بهره‌گیری هدفمند از فرصت‌ها و منابع فراملی است. مقاله حاضر نیز اصل امکان و اهمیت کنش فراملی اپوزیسیون را می‌پذیرد، اما پرسش متفاوتی را مطرح می‌کند: اینکه این راهبرد در چه شرایطی ممکن است از سطح استفاده از فرصت‌های بین‌المللی فراتر رود و با سیاست‌های فشار قدرت‌های مسلط و سازوکارهای نظم هژمونیک هم‌راستا شود.

مرور این چهار پژوهش نشان می‌دهد که اپوزیسیون، به عنوان کنشگری مهم در تحولات سیاسی کشورهای منطقه، مورد توجه قرار گرفته و ابعاد گفتمانی، نهادی و فراملی کنش آن بررسی شده است. بنابراین، پژوهش حاضر درصدد نادیده گرفتن یا بی‌اعتبار ساختن دستاوردهای این مطالعات نیست، بلکه بر مبنای نتایج آن‌ها، سطح دیگری از مسئله را برجسته می‌کند. مطالعات پیشین نشان داده‌اند که جریان‌های اپوزیسیون می‌توانند از شبکه‌ها، منابع و حمایت‌های فراملی بهره بگیرند؛ اما کمتر پرسیده‌اند که چگونه می‌توان میان ارتباط خارجی متعارف، بهره‌گیری راهبردی از محیط بین‌المللی و هم‌پیوندی معنادار با سیاست‌های فشار قدرت‌های مسلط تمایز قائل شد.

همچنین، صرف برخورداری یک جریان سیاسی از ارتباط، حمایت رسانه‌ای یا تعامل نهادی خارجی، در این مقاله به منزله اثبات وابستگی یا فقدان خاستگاه اجتماعی آن

تلقی نمی‌شود. آنچه موضوع تحلیل قرار می‌گیرد، وجود هم‌زمان و مستمر مجموعه‌ای از شاخص‌ها، شامل پیوندهای نهادی و مالی خارجی، مشروع‌سازی تحریم‌های اقتصادی و پذیرش یا عادی‌سازی فشار و مداخله نظامی است. براین اساس، مفهوم «اپوزیسیون هم‌پیوند با قدرت‌های سلطه‌گر» نه به عنوان برجستگی فراگیر برای نیروهای مخالف، بلکه به عنوان گونه‌ای تحلیلی و محدود برای مطالعه جریان‌هایی به کار می‌رود که الگوی کنش آن‌ها با این شاخص‌ها انطباق معناداری دارد.

پژوهش حاضر در امتداد همین خلأ شکل گرفته است. این مقاله با بهره‌گیری از نظریه جنوب و رویکرد مطالعه موردی تفسیری، به جای پذیرش بدیهی مفهوم اپوزیسیون، آن را موضوع پرسش قرار می‌دهد و می‌کوشد تمایز میان «اپوزیسیون درون‌زا» و «اپوزیسیون هم‌پیوند با قدرت‌های سلطه‌گر» را برجسته سازد. از این منظر، بررسی موردی ایران و ونزوئلا تلاشی است برای نشان دادن اینکه چگونه برخی جریان‌های مشخص اپوزیسیون، در برخی زمینه‌های جنوب جهانی، می‌توانند در کنار برخورداری از انگیزه‌ها، مطالبات یا زمینه‌های داخلی، از طریق هم‌راستایی با سیاست‌های تحریم و فشار خارجی، در سازوکارهای بازتولید سلطه در نظم بین‌المللی مشارکت کنند.

ب) روش‌شناسی

پژوهش حاضر از جهت هدف، پژوهشی تبیینی-تفسیری و از نظر رویکرد، کیفی است. تمرکز اصلی این مطالعه بر بازاندیشی مفهوم اپوزیسیون در بستر جنوب جهانی و بررسی نسبت آن با بازتولید سلطه در نظم قدرت بین‌الملل است. از این رو، روش‌شناسی پژوهش متناسب با ماهیت مفهومی-تحلیلی مسئله و با تأکید بر تحلیل زمینه‌مند کنش سیاسی اپوزیسیون انتخاب شده است. هدف پژوهش، سنجش کمی میزان محبوبیت یا پایگاه اجتماعی جریان‌های مورد مطالعه، پیش‌بینی آینده سیاسی آن‌ها یا داوری درباره مشروعیت کلی دولت‌ها و مخالفانشان نیست؛ بلکه بررسی این مسئله است که آیا الگوی مشخصی از مواضع و مناسبات برخی جریان‌های اپوزیسیون را می‌توان در چهارچوب نسبت آن‌ها با سازوکارهای فشار و هژمونی جهانی تحلیل کرد.

راهبرد پژوهش در این مقاله، مطالعه موردی تطبیقی است. ایران و ونزوئلا به عنوان دو مورد از کشورهای جنوب جهانی که در دهه‌های اخیر در تقابل راهبردی با نظم هژمون قرار

داشته‌اند، به صورت هدفمند انتخاب شده‌اند. انتخاب این دو مورد به دلیل برخورداری از ویژگی‌های مشترکی چون تجربه انقلاب سیاسی، مواجهه با تحریم‌ها و فشارهای قدرت‌های مسلط جهانی و حضور فعال جریان‌های اپوزیسیون در عرصه‌های ملی و فراملی انجام شده است. انتخاب هدفمند این دو کشور با هدف تعمیم یافته‌ها به همه کشورهای جنوب جهانی انجام نشده است، بلکه مقصود آن، مقایسه دو زمینه سیاسی متفاوت است که در هر دو، منازعه داخلی با فشارهای فراملی و ژئوپلیتیکی درهم تنیده شده است. از این رو، یافته‌های پژوهش باید در حدود همین دو مطالعه موردی و با توجه به زمینه تاریخی و سیاسی خاص هریک تفسیر شوند.

در درون هر مورد نیز، واحد تحلیل نه کلیت اپوزیسیون ایران و ونزوئلا، بلکه جریان‌های سیاسی مشخص پیرامون رضا پهلوی و ماریا کورینا ماچادو است. انتخاب این دو جریان، نه به دلیل نمایندگی آن‌ها از همه نیروهای مخالف یا برخورداری قطعی از بیشترین پایگاه اجتماعی، بلکه بر مبنای برجستگی فراملی، حضور مستمر در عرصه عمومی و وجود شواهد مستند درباره مواضع و مناسبات خارجی آن‌ها انجام شده است. بنابراین، نتایج حاصل از بررسی این دو جریان را نمی‌توان به همه گروه‌ها، سازمان‌ها و نیروهای مخالف در ایران و ونزوئلا تعمیم داد.

گردآوری داده‌ها در این پژوهش به صورت اسنادی، کتابخانه‌ای انجام شده است. داده‌های مورد استفاده شامل مقالات علمی، پژوهشی، گزارش‌های تحلیلی، اسناد رسانه‌ای، بیانیه‌ها و متون منتشرشده از سوی جریان‌های اصلی اپوزیسیون و همچنین تحلیل‌های مرتبط با سیاست‌های قدرت‌های هژمونیک در قبال ایران و ونزوئلا است. تمرکز اصلی بر منابعی بوده است که به کنش فراملی اپوزیسیون، پیوندهای گفتمانی و سیاسی آن با بازیگران خارجی و بازنمایی اپوزیسیون در سطح بین‌المللی پرداخته‌اند. در استفاده از داده‌های اسنادی، میان گزارش درباره یک رویداد، موضع‌گیری مستقیم کنشگران و تفسیر ارائه‌شده از سوی منابع ثانویه تمایز گذاشته شده و تا حد امکان، شواهد با توجه به زمینه زمانی و سیاسی تولید آن‌ها بررسی شده‌اند.

برای تحلیل داده‌ها از تحلیل تفسیری، مقایسه‌ای بهره گرفته شده است. در این چهارچوب، ابتدا الگوهای گفتمانی و رفتاری اپوزیسیون در هریک از دو مورد مطالعه شناسایی شده و سپس این الگوها از منظر نسبت آن‌ها با ساختار قدرت جهانی و

نقششان در بازتولید سلطه، مورد مقایسه قرار گرفته‌اند. تحلیل بر محور تمایز مفهومی میان «اپوزیسیون درون‌زا» و «اپوزیسیون هم‌پیوند با قدرت‌های سلطه‌گر» قرار دارد و در آن، جایگاه هریک از این اشکال اپوزیسیون در بستر امنیت بین‌الملل تبیین می‌شود. برای عملیاتی‌کردن این تمایز مفهومی، شواهد در سه محور بررسی شده‌اند: نخست، پیوندهای نهادی و مالی با قدرت‌ها و نهادهای خارجی؛ دوم، حمایت از تحریم‌های اقتصادی یا مشارکت در مشروع‌سازی آن‌ها؛ سوم، پذیرش، عادی‌سازی یا تشویق فشار و مداخله نظامی خارجی. وجود هرگونه ارتباط خارجی، حضور در یک نهاد بین‌المللی یا برخورداری از حمایت رسانه‌ای، به‌تنهایی برای قرارداد یک جریان در دسته «اپوزیسیون هم‌پیوند با قدرت‌های سلطه‌گر» کافی تلقی نشده است. این مفهوم زمانی به کار می‌رود که مجموعه‌ای نسبتاً مستمر و هم‌جهت از شواهد در چند محور یادشده مشاهده شود و مواضع و کنش‌های مورد بررسی، هم‌راستایی معناداری با راهبردهای فشار خارجی نشان دهند.

بر همین اساس، تعبیر «هم‌پیوندی» در این پژوهش، بیش از آنکه حکمی درباره انگیزه‌های درونی کنشگران یا وصفی اخلاقی درباره کلیت هویت سیاسی آنان باشد، مفهومی تحلیلی برای توضیح الگوی قابل مشاهده مناسبات و مواضع آن‌هاست. پژوهش حاضر مدعی نیست که کنشگران مورد مطالعه فاقد هرگونه زمینه، مطالبه یا حامی داخلی‌اند و از داده‌های موجود نیز نمی‌توان درباره میزان دقیق پایگاه اجتماعی آنان نتیجه‌گیری کرد. ادعای پژوهش آن است که برخورداری احتمالی از خاستگاه‌ها یا حمایت‌های داخلی، مانع از بررسی انتقادی نسبت برخی مواضع و کنش‌های آنان با شبکه‌ها و راهبردهای قدرت خارجی نمی‌شود.

ج) چهارچوب نظری

برای تبیین مفهومی مسئله پژوهش، این مقاله از چهارچوب نظری چندلایه‌ای بهره می‌گیرد که در آن، ابتدا چشم‌انداز نظریه جنوب و نقد جهان‌شمول‌سازی مفاهیم علوم اجتماعی تشریح و سپس مفهوم هژمونی و بازتولید سلطه در سطح قدرت جهانی بررسی می‌شود. ترکیب این دو چشم‌انداز، امکان آن را فراهم می‌کند که مفهوم اپوزیسیون نه به‌عنوان مقوله‌ای ثابت و مستقل از زمینه، بلکه با توجه به شرایط تاریخی جوامع جنوب جهانی و جایگاه کنشگران سیاسی در ساختار نابرابر قدرت بین‌المللی بررسی شود.

با این حال، چهارچوب نظری حاضر از پیش حکم نمی‌کند که هر جریان اپوزیسیون دارای ارتباط خارجی، الزاماً وابسته یا در خدمت سلطه جهانی است؛ بلکه معیارهایی مفهومی برای بررسی تجربی کیفیت، استمرار و جهت‌گیری این ارتباطات فراهم می‌آورد.

۱. نظریه جنوب و نقد جهان‌شمول‌سازی مفاهیم علوم اجتماعی

نظریه جنوب، همان‌گونه که ریوین کانل^۱ توضیح می‌دهد، واکنشی به جهان‌شمول‌سازی خاموش مفاهیم علوم اجتماعی است که در بستر تاریخی و جغرافیایی شمال جهانی تولید شده‌اند، اما به مثابه ابزارهای تحلیلی عام و بی‌زمان به جنوب نیز تعمیم می‌یابند. کانل نشان می‌دهد که نظریه اجتماعی مسلط، از طریق ادعای جهان‌شمولی، تجربه تاریخی جوامع پیرامونی را یا نادیده می‌گیرد یا به داده‌ای خام برای آزمون نظریه‌های شمال تقلیل می‌دهد. این منطق معرفتی، نه فقط در مفاهیم اقتصادی یا فرهنگی، بلکه در مفاهیم سیاسی نیز عمل می‌کند و دسته‌بندی‌هایی چون دولت، دموکراسی، جنبش اجتماعی و اپوزیسیون را در قالب‌هایی تثبیت شده و سلسله‌مراتبی بازتولید می‌کند (Connell, 2007: 3-25).

نقد کانل را نباید به معنای بی‌اعتباری همه مفاهیم و نظریه‌های شکل‌گرفته در شمال جهانی یا ناممکن بودن کاربرد آن‌ها در دیگر جوامع دانست. مسئله اصلی، ادعای جهان‌شمولی و انتقال بی‌واسطه این مفاهیم، بدون توجه به تفاوت‌های تاریخی، استعماری و ژئوپلیتیکی است. از این منظر، مفاهیم علوم سیاسی هنگامی از کفایت تحلیلی برخوردارند که به زمینه اجتماعی و ساختار قدرتی محل کنش کنشگران توجه داشته باشند.

کاربرد نظریه جنوب در مقاله حاضر نیز با همین هدف انجام می‌شود. مفهوم رایج اپوزیسیون غالباً براساس تجربه نظام‌های سیاسی‌ای شکل گرفته است که در آن‌ها رقابت میان دولت و مخالفان، عمدتاً در چهارچوب یک نظم ملی تثبیت شده تحلیل می‌شود. اما در بسیاری از کشورهای جنوب جهانی، سیاست داخلی با تحریم، مداخله، حمایت‌های فراملی و رقابت‌های ژئوپلیتیکی درهم‌تنیده است. بنابراین، برای تحلیل اپوزیسیون در این جوامع، افزون‌بر خاستگاه‌ها و مطالبات داخلی آن، باید نسبت آن با منابع، نهادها و راهبردهای قدرت خارجی نیز کانون توجه قرار گیرد.

1. Raewyn Connell

این توجه به ساختار جهانی، به معنای انکار عاملیت اپوزیسیون یا فروکاستن همه مخالفت‌های سیاسی به ساخته‌وپرداخته قدرت‌های خارجی نیست. جریان‌های مخالف می‌توانند هم‌زمان از نارضایتی‌ها و مطالبات واقعی داخلی برخوردار باشند و در سطح فراملی نیز به جست‌وجوی منابع و حمایت بپردازند. پرسش مقاله حاضر محدودتر است: در چه شرایطی این پیوندهای فراملی از تعامل سیاسی متعارف فراتر می‌روند و به هم‌راستایی معنادار با سازوکارهای فشار و سلطه جهانی می‌انجامند؟

۲. هژمونی، قدرت جهانی و بازتولید سلطه

در ادبیات انتقادی روابط بین‌الملل، هژمونی صرفاً به معنای برتری مادی یا نظامی یک قدرت نیست، بلکه به مثابه نظم‌ی پایدار فهم می‌شود که از طریق ترکیب قدرت مادی، نهادها و تولید معنا بازتولید می‌گردد. رابرت کاکس^۱ با الهام از گرامشی، نشان می‌دهد که نظم هژمونیک زمانی تثبیت می‌شود که منافع قدرت‌های مسلط در قالب هنجارهای عام، دانش معتبر و عقل سلیم سیاسی صورت‌بندی شود و کنشگران دیگر آن را به عنوان چهارچوب طبیعی سیاست بپذیرند (Cox, 1981: 210-224). از این منظر، سلطه نه تنها از مسیر اجبار، بلکه از طریق رضایت، درونی‌سازی و مشروعیت بخشی گفتمانی اعمال می‌شود. در این چهارچوب، هژمونی حاصل تعامل سه سطح مرتبط است: ظرفیت‌های مادی، نهادهایی که قواعد و فرصت‌های کنش را سازمان می‌دهند و ایده‌هایی که نظم موجود را طبیعی یا مشروع جلوه می‌دهند. از این رو، بازتولید سلطه صرفاً به اعمال مستقیم زور یا کنترل رسمی یک دولت بر کنشگران دیگر محدود نیست. این فرایند می‌تواند از طریق پذیرش و بازنمایی گفتمان‌ها و سیاست‌هایی محقق شود که فشار اقتصادی، مداخله خارجی یا نابرابری موجود را ضروری، مشروع یا فاقد بدیل معرفی می‌کنند.

در سطح جهانی، این منطق هژمونیک به شکل‌گیری شبکه‌ای از نهادهای بین‌المللی، رژیم‌های هنجاری و گفتمان‌های مسلط می‌انجامد که مرز میان «امر سیاسی مشروع» و «امر نامشروع» را تعیین می‌کنند. کاکس تأکید می‌کند که این نظم، کنشگران را به گونه‌ای رتبه‌بندی می‌کند که برخی نیروها به عنوان حاملان نظم و برخی دیگر به مثابه تهدید یا انحراف بازنمایی شوند (Ibid: 236-239). در چنین بستری، نیروهای سیاسی در کشورهای

1. Robert Cox

جنوب جهانی ناگزیر در نسبت با این چهارچوب معنا می‌یابند و ارزش‌گذاری می‌شوند؛ نه براساس زمینه تاریخی و اجتماعی خود، بلکه بر مبنای میزان هم‌خوانی‌شان با انتظارات نظم هژمونیک. در نتیجه، میزان دسترسی آنان به منابع، نهادها و تریبون‌های بین‌المللی می‌تواند، افزون‌بر ظرفیت‌های داخلی، از میزان سازگاری مواضعشان با انتظارات و اولویت‌های نظم مسلط نیز تأثیر پذیرد.

البته برخورداری یک کنشگر از شناسایی، حمایت یا فرصت‌های بین‌المللی، به‌تنهایی اثبات نمی‌کند که آن کنشگر فاقد استقلال یا پایگاه اجتماعی است. اهمیت چهارچوب هژمونی در این پژوهش، فراهم‌کردن امکان تحلیل روابط و الگوهای مستمر است؛ اینکه حمایت‌های مادی و نهادی چگونه با مواضع کنشگر درباره تحریم، فشار یا مداخله خارجی ترکیب می‌شوند و آیا حاصل این ترکیب، به مشروعیت‌بخشی و بازتولید راهبردهای قدرت‌های مسلط می‌انجامد یا خیر.

براین‌اساس، بازتولید سلطه جهانی صرفاً از مسیر دولت‌ها انجام نمی‌شود، بلکه کنشگران غیردولتی، ازجمله جریان‌های سیاسی مخالف نیز می‌توانند در این فرایند نقش ایفا کنند. همان‌گونه که گرامشی نشان می‌دهد، هژمونی زمانی پایدار می‌ماند که نیروهای اجتماعی ظاهراً مستقل، در بازتولید منطق مسلط مشارکت کنند و آن را به زبان‌های بومی ترجمه کنند (Gramsci, 1971: 176-185). این مشارکت لزوماً آگاهانه، برنامه‌ریزی شده یا ناشی از فرمان‌پذیری مستقیم نیست؛ کنشگران ممکن است براساس اهداف سیاسی مستقل خود عمل کنند، اما مواضع و کنش‌های آنان در عمل با راهبردهای نظم هژمونیک هم‌جهت شود و به مشروعیت‌بخشی آن کمک کند.

این چهارچوب نظری امکان آن را فراهم می‌کند که اپوزیسیون در جنوب جهانی، نه صرفاً به‌عنوان نیرویی ضدسلطه، بلکه در مواردی به‌عنوان بخشی از سازوکار بازتولید سلطه جهانی تحلیل شود؛ تحلیلی که مستقیماً به تمایز میان «اپوزیسیون درون‌زا» و «اپوزیسیون هم‌پیوند با قدرت‌های سلطه‌گر» منتهی می‌شود. این تمایز، دوگانه‌ای مطلق و تغییرناپذیر میان همه جریان‌های مخالف ایجاد نمی‌کند، بلکه ابزاری تحلیلی برای تشخیص الگوهای متفاوت کنش سیاسی است. ممکن است یک جریان از برخی خاستگاه‌ها و حمایت‌های داخلی برخوردار باشد و درعین‌حال، در بخشی از مواضع و راهبردهای خود با سازوکارهای فشار خارجی هم‌پیوند شود. بنابراین، موضوع پژوهش

تعیین ماهیت ذاتی یا هویت نهایی کنشگران نیست، بلکه بررسی جایگاه و کارکرد مواضع مشخص آنان در نسبت با نظم قدرت جهانی است.

د) مبانی مفهومی و نظری

به منظور پرهیز از ابهام مفهومی و فراهم کردن مبنایی منسجم برای تحلیل‌های بعدی، ضروری است پیش از ورود به مطالعه‌های موردی، معنا و کاربرست مفهوم «اپوزیسیون» به طور دقیق واکاوی شود. از این رو، این بخش ابتدا به بازخوانی تعریف‌های رایج و مسلط از اپوزیسیون در ادبیات علوم سیاسی می‌پردازد و سپس، با انتقال بحث به زمینه‌های جنوب جهانی، محدودیت‌های این تعریف‌ها و ضرورت تمایزگذاری مفهومی میان اشکال مختلف اپوزیسیون را برجسته می‌سازد. این تمهید مفهومی، چهارچوب تحلیلی لازم برای فهم نسبت اپوزیسیون با حاکمیت ملی و نظم قدرت جهانی را فراهم می‌آورد. تمایز پیشنهادی این مقاله میان «اپوزیسیون درون‌زا» و «اپوزیسیون هم‌پیوند با قدرت‌های سلطه‌گر»، تقسیم‌بندی‌ای تحلیلی برای بررسی الگوهای متفاوت کنش سیاسی است و نباید آن را به منزله داور اخلاقی درباره حق مخالفت، مشروعیت مطالبات سیاسی یا ارزش‌گذاری کلی نیروهای مخالف تلقی کرد.

۱. مفهوم رایج اپوزیسیون

در ادبیات رایج علوم سیاسی، «اپوزیسیون» به مجموعه‌ای از نیروها، احزاب یا جریان‌های سیاسی اطلاق می‌شود که در برابر قدرت حاکم قرار می‌گیرند و می‌کوشند از طریق ابزارهای سیاسی، گفتمانی یا نهادی، سیاست‌های دولت را به چالش بکشند، آن را اصلاح کنند یا جایگزین آن شوند. در این چهارچوب، اپوزیسیون معمولاً به عنوان یکی از مؤلفه‌های اساسی نظام‌های سیاسی مدرن، به ویژه در نظام‌های دموکراتیک، در نظر گرفته می‌شود و نقش آن در ایجاد رقابت سیاسی، مهار قدرت و افزایش پاسخ‌گویی حکومت برجسته می‌گردد. حتی در تحلیل نظام‌های غیردموکراتیک نیز بخش مهمی از ادبیات گذار و دموکراتیزاسیون، اپوزیسیون را نیرویی بالقوه رهایی‌بخش می‌داند که می‌تواند نماینده نارضایتی‌های اجتماعی و مطالبات سیاسی انباشته شده در جامعه باشد (Helms, 2023: 391-394).

این برداشت، کارکردهای مهم و انکارناپذیر اپوزیسیون در محدودکردن قدرت، نمایندگی مطالبات اجتماعی و فراهم کردن امکان گردش سیاسی را برجسته می‌سازد.

مقاله حاضر نیز نه این کارکردها را انکار می‌کند و نه از مفهوم اپوزیسیون به عنوان عنوانی ذاتاً منفی استفاده می‌کند. مسئله مورد توجه آن است که کارکرد اصلاح‌گرانه یا رهایی‌بخش اپوزیسیون را نمی‌توان در همه زمینه‌های تاریخی و برای همه جریان‌های مخالف، بدون بررسی مناسبات و جهت‌گیری‌های عینی آنان، از پیش مفروض گرفت. مخالفت با دولت یا نظام سیاسی مستقر، به تنهایی درباره خاستگاه اجتماعی، میزان استقلال، جهت‌گیری خارجی یا پیامدهای سیاسی عملکرد یک جریان، اطلاعات کافی در اختیار نمی‌گذارد.

در این برداشت مسلط، اپوزیسیون عموماً پدیده‌ای درون‌ملی تصور می‌شود؛ یعنی کنشگری که ریشه‌های آن در شکاف‌ها، تعارض‌ها و نارضایتی‌های اجتماعی داخل یک جامعه سیاسی قرار دارد و کنش آن، هرچند ممکن است رادیکال یا ساختارشکن باشد، در نهایت در نسبت با حاکمیت ملی همان کشور تعریف می‌شود. براین اساس، حتی منتقدترین اشکال اپوزیسیون نیز به عنوان بخشی از پویش‌های طبیعی سیاست داخلی فهم می‌شوند و نسبت آن‌ها با ساختار قدرت جهانی، یا اساساً نادیده گرفته می‌شود یا امری ثانویه و غیرمسئله‌مند تلقی می‌گردد (Schedler, ۲۰۱۳: ۲-۱۳).

البته ادبیات موجود به طور کامل از نقش عوامل بین‌المللی، حمایت خارجی یا فراملی شدن کنش سیاسی غفلت نکرده است. محدودیت مدنظر مقاله حاضر، بیشتر به جایگاه تحلیلی این عوامل مربوط می‌شود: ارتباطات خارجی اغلب به عنوان منبع، فرصت یا محیط کنش اپوزیسیون مطالعه می‌شوند، اما کمتر این پرسش مطرح می‌شود که در چه شرایطی این ارتباطات ممکن است در تعیین اولویت‌ها، افزایش ظرفیت سیاسی یا مشروعیت بخشی به سیاست‌های فشار خارجی، نقشی اساسی پیدا کنند. بنابراین، مقاله نه در پی رد کامل تعریف رایج اپوزیسیون، بلکه درصدد تکمیل و زمینه‌مند کردن آن در شرایط خاص جنوب جهانی است.

۲. اپوزیسیون در جنوب جهانی

با انتقال این مفهوم به زمینه‌های جنوب جهانی، محدودیت‌های تعریف رایج اپوزیسیون آشکار می‌شود. در بسیاری از کشورهای جنوب، میدان سیاست نه تنها متأثر از تعارض‌های داخلی، بلکه به طور عمیق درهم تنیده با ساختار نابرابر قدرت جهانی، مداخلات خارجی

و فشارهای فراملی است. در چنین شرایطی، همه اشکال اپوزیسیون را نمی‌توان به‌طور یکسان به‌عنوان کنشگرانی درون‌زا و ارگانیکی فهم کرد. ازاین‌رو، این مقاله میان دو گونه متفاوت از اپوزیسیون تمایز مفهومی قائل می‌شود. این دو گونه، صورت‌هایی تحلیلی و آرمانی‌اند و مرزی مطلق و تغییرناپذیر میان همه جریان‌های سیاسی ایجاد نمی‌کنند. در واقعیت، ممکن است یک جریان در برخی ابعاد به پوشش‌های داخلی متکی باشد و در ابعادی دیگر با بازیگران و سیاست‌های خارجی هم‌راستایی پیدا کند. ازاین‌رو، جایگاه هر جریان باید بر پایه مجموعه شواهد و در دوره زمانی معین بررسی شود.

نخست، «اپوزیسیون درون‌زا» که از درون حاکمیت ملی و در واکنش به مسائل واقعی، نارضایتی‌های اجتماعی و چالش‌های سیاسی یک جامعه شکل می‌گیرد. این نوع اپوزیسیون، هرچند ممکن است رادیکال‌ترین نقدها را متوجه نظم سیاسی مستقر کند و حتی خواهان دگرگونی‌های بنیادین باشد، اما منابع اصلی مشروعیت، سازمان‌یابی و تعیین اولویت‌های سیاسی خود را عمدتاً از پوشش‌های درونی جامعه کسب می‌کند و برای تداوم و اثرگذاری سیاسی، وابستگی ساختاری و تعیین‌کننده‌ای به حمایت قدرت‌های خارجی ندارد.

درون‌زابدون، در این تعریف، به معنای تأیید همه اهداف، روش‌ها یا ادعاهای یک جریان سیاسی نیست؛ همان‌گونه که رادیکال‌بودن، مخالفت با نظام سیاسی یا برخورداری از ارتباطات بین‌المللی نیز لزوماً یک جریان را از مقوله اپوزیسیون درون‌زا خارج نمی‌کند. نیروهای سیاسی داخلی ممکن است برای جلب همبستگی جهانی، اطلاع‌رسانی درباره نقض حقوق یا بهره‌گیری از فرصت‌های قانونی بین‌المللی، با بازیگران خارجی ارتباط برقرار کنند. چنین ارتباطی تا زمانی که به عنصر تعیین‌کننده در تأمین منابع، شکل‌دهی راهبرد سیاسی و مشروع‌سازی فشارهای آسیب‌زا علیه جامعه تبدیل نشده باشد، به‌تنهایی نشانه هم‌پیوندی با قدرت‌های سلطه‌گر محسوب نمی‌شود.

در مقابل، «اپوزیسیون هم‌پیوند با قدرت‌های سلطه‌گر» به جریان‌هایی اطلاق می‌شود که ممکن است بر برخی گسل‌های واقعی اجتماعی یا سیاسی درون جامعه مورد نظر تکیه داشته باشند، اما تداوم و اثرگذاری آن‌ها به‌طور معناداری به حمایت‌های بیرونی وابسته است. این وابستگی می‌تواند در قالب پشتیبانی مالی، برجسته‌سازی رسانه‌ای، به‌رسمیت‌شناسی سیاسی یا مشارکت فعال در مشروع‌سازی فشارهای خارجی، ازجمله

تحریم‌های اقتصادی و حتی مداخله نظامی علیه کشور متبوع بروز یابد. در چنین وضعیتی، اپوزیسیون صرفاً در چهارچوب تعارض‌های داخلی قابل توضیح نیست، بلکه بخشی از ظرفیت، رؤیت‌پذیری و راهبرد سیاسی آن در پیوند با شبکه‌های قدرت فراملی شکل می‌گیرد.

کاربرد مفهوم «هم‌پیوند» در اینجا به معنای آن نیست که جریان مورد نظر کاملاً از خارج ایجاد شده، فاقد هرگونه مطالبه یا حمایت داخلی است، مستقیماً از دولت خارجی فرمان می‌گیرد یا همه مواضع آن با منافع یک قدرت خارجی انطباق دارد. همچنین، این مفهوم مترادف با هر نوع رابطه خارجی یا دریافت حمایت نمادین نیست. هم‌پیوندی هنگامی موضوعیت پیدا می‌کند که ارتباطات بیرونی با مجموعه‌ای مستمر از مواضع و کنش‌ها همراه شود که سیاست‌های فشار قدرت‌های مسلط، مانند تحریم‌های فراگیر یا تهدید و مداخله نظامی را توجیه، عادی‌سازی یا تقویت می‌کنند.

به بیان دیگر، عنصر تعیین‌کننده فقط منشأ خارجی بخشی از منابع نیست، بلکه نوع رابطه میان این منابع، راهبردهای سیاسی جریان مورد مطالعه و پیامدهای آن برای جامعه و حاکمیت ملی است. از این رو، دریافت کمک خارجی یا حضور در مجامع بین‌المللی به تنهایی برای انتساب این مفهوم کافی نیست؛ همان‌گونه که برخورداری از حامیان داخلی نیز به خودی خود امکان هم‌راستایی با سیاست‌های سلطه‌گرانه خارجی را منتفی نمی‌کند. تحلیل باید بر ترکیب شواهد، استمرار الگو و هم‌جهتی میان پیوندهای نهادی، مواضع تحریمی و نگرش به فشار یا مداخله نظامی استوار باشد.

براین اساس، مقاله حاضر استدلال می‌کند که در جنوب جهانی، مفهوم اپوزیسیون بدون توجه به نسبت آن با حاکمیت ملی و نظم قدرت جهانی، فاقد کفایت تحلیلی است. تمایز میان اپوزیسیون درون‌زا و اپوزیسیون هم‌پیوند با قدرت‌های سلطه‌گر، ابزاری مفهومی فراهم می‌آورد تا بتوان اشکال مختلف مخالفت سیاسی را نه بر پایهٔ برجسب‌های هنجاری، بلکه بر پایهٔ جایگاه واقعی آن‌ها در ساختار قدرت داخلی و جهانی تحلیل کرد. این تمایز همچنین مانع از آن می‌شود که نقد یک جریان مشخص اپوزیسیون، به نفی کلی مخالفت سیاسی یا دفاع ضمنی از دولت مستقر تعبیر شود. دولت‌ها و نیروهای مخالف هریک باید براساس عملکرد، منابع قدرت، شیوه‌های کنش و پیامدهای سیاست‌هایشان به‌طور مستقل ارزیابی شوند. وجود ناکارآمدی، اقتدارگرایی یا نارضایتی

گسترده در یک کشور، ضرورت بررسی نسبت اپوزیسیون با قدرت‌های خارجی را از میان نمی‌برد؛ همان‌گونه که اثبات هم‌راستایی بخشی از اپوزیسیون با سیاست‌های فشار خارجی، عملکرد دولت مستقر را مشروع یا مصون از نقد نمی‌سازد. در نتیجه، نوآوری مفهومی مقاله نه در تقسیم نیروهای سیاسی به دو گروه ذاتاً مشروع و نامشروع، بلکه در افزودن یک سطح تحلیل به مطالعات اپوزیسیون است: بررسی هم‌زمان نسبت جریان‌های مخالف با جامعه و با ساختار نابرابر قدرت جهانی. این سطح تحلیل امکان می‌دهد که مطالبات داخلی، عاملیت سیاسی و روابط فراملی اپوزیسیون، بدون فروکاستن یکی به دیگری و با توجه به پیچیدگی روابط میان آن‌ها، بررسی شوند.

۵) مطالعه موردی اپوزیسیون در جنوب جهانی

در بخش‌های پیشین، با اتکا به نظریه جنوب و چهارچوب هژمونی گرامشی، نشان داده شد که «اپوزیسیون» در زمینه‌های جنوب جهانی لزوماً صرفاً یک کنشگر داخلی و رهایی‌بخش نیست، بلکه می‌تواند در برخی شرایط به بخشی از سازوکار بازتولید سلطه در نظم قدرت جهانی بدل شود. بر همین اساس، برای آزمون عینی این تمایز مفهومی میان «اپوزیسیون درون‌زا» و «اپوزیسیون هم‌پیوند با قدرت‌های سلطه‌گر»، در این بخش به مطالعه موردی تطبیقی ایران و ونزوئلا پرداخته می‌شود.

هدف، نه ارزیابی هنجاری همه اشکال مخالفت سیاسی، بلکه تحلیل الگوهای کنش و گفتمان جریان‌هایی است که در عمل، پیوندهای معناداری با شبکه‌های قدرت خارجی پیدا کرده و از ظرفیت‌های بیرونی برای اعمال فشار بر دولت‌های مستقر بهره می‌گیرند. از این رو، ابتدا جریان تبعیدی پیرامون رضا پهلوی در ایران و سپس جریان سیاسی پیرامون ماریا کورینا ماچادو در ونزوئلا بررسی می‌شود تا روشن شود چگونه سه شاخص «پیوند نهادی و مالی»، «مشروع‌سازی تحریم اقتصادی» و «عادی‌سازی فشار/مداخله خارجی» می‌تواند اپوزیسیون را از یک نیروی صرفاً داخلی به کنشگری هم‌راستا با نظم هژمونیک جهانی تبدیل کند.

۱. رضا پهلوی و جریان وابسته به او در ایران

پیش از ورود به تحلیل موردی، لازم است به منطق انتخاب این نمونه اشاره شود. جریان سیاسی پیرامون رضا پهلوی، به عنوان یکی از قدیمی‌ترین، سازمان‌یافته‌ترین و درعین حال

پرنفوذترین طیف‌های اپوزیسیون جمهوری اسلامی ایران، جایگاهی ممتاز در میان نیروهای مخالف خارج از کشور دارد. این جریان، از نخستین سال‌های پس از انقلاب اسلامی تاکنون، به‌طور مستمر در فضای سیاسی تبعیدی حضور داشته و در مقاطع مختلف کوشیده است خود را به‌عنوان بدیل سیاسی جمهوری اسلامی بازنمایی کند.

اهمیت این جریان در سال‌های اخیر دوچندان شده است؛ چراکه به‌طور فزاینده‌ای از حمایت سیاسی، رسانه‌ای و نمادین ایالات متحده آمریکا و رژیم صهیونیستی برخوردار بوده و به یکی از اصلی‌ترین مخاطبان و شرکای گفت‌وگو در راهبردهای فشار خارجی علیه جمهوری اسلامی تبدیل شده است. از این رو، انتخاب رضا پهلوی به‌عنوان مطالعه موردی نه صرفاً به دلیل جایگاه تاریخی او، بلکه به سبب نقش محوری جریان وابسته به وی در پیوندزدن اپوزیسیون ایرانی با شبکه‌های قدرت هژمونیک جهانی انجام شده است؛ امری که آن را به نمونه‌ای مناسب برای تحلیل نسبت اپوزیسیون و بازتولید سلطه در بستر جنوب جهانی بدل می‌کند.

جریان سیاسی تبعیدی پیرامون رضا پهلوی به‌عنوان فرزند آخرین شاه ایران، نمونه‌ای گویا از اپوزیسیون هم‌راستا با قدرت‌های هژمونیک در جنوب جهانی است؛ اپوزیسیونی که بیش از آنکه ریشه در جامعه خود داشته باشد، در پیوند ساختاری با قدرت‌های غربی عمل می‌کند. این مطالعه موردی، با تکیه بر سه شاخص اصلی وابستگی خارجی، جریان وابسته به او را بررسی می‌کند:

۱. پیوندهای مالی و نهادی با ایالات متحده آمریکا و رژیم صهیونیستی؛

۲. حمایت از تحریم‌های اقتصادی علیه ایران؛

۳. پذیرش یا عادی‌سازی فشار و مداخله نظامی خارجی.

تحلیل حاضر با استفاده از چهارچوب نظری گرامشی و بینش‌های اقتصاد سیاسی انتقادی انجام شده است و نشان می‌دهد که این جریان اپوزیسیون را می‌توان به‌طور تحلیلی «غیرارگانیک» دانست. این هم‌راستایی خارجی که در لابی‌گری‌ها، گفتمان تحریم و تعاملات آشکار با واشینگتن و تل‌آویو قابل مشاهده است، ادعای ریشه اجتماعی اصیل داشتن این طیف از اپوزیسیون در ایران را تا حدودی تضعیف می‌کند. در ادامه، هریک از این سه شاخص به تفصیل بررسی می‌شود.

جریان سیاسی پیرامون رضا پهلوی دارای پیوندهای گسترده مالی و نهادی با نهادهای

دولتی، سیاسی و فکری غرب، به‌ویژه با آمریکا و رژیم صهیونیستی است؛ امری که استقلال این جریان را با پرسش مواجه می‌کند. نمونه شاخص آن، گروه «ایران ری وایوال»^۱ (فرشگرد) است که آشکارا با دستورکار سیاسی پهلوی هم‌سو است. در سال‌های ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹، رهبران این گروه مبالغ چشمگیری به سیاستمداران جمهوری خواه آمریکا اهدا کردند تا سیاست‌های سخت‌گیرانه‌تری علیه تهران ترویج شود. یکی از بنیان‌گذاران این گروه، علی سعادت ملی، در سال ۲۰۱۸ نزدیک به ۲۸۰ هزار دلار به کارزارهای انتخاباتی جمهوری خواهان کمک مالی کرد. پس از آن، وی با استفاده از این نفوذ مالی، با دست‌کم هشت عضو کنگره آمریکا، ازجمله سناتور تد کروز، دیدار خصوصی داشت؛ دیدارهایی که محور آن‌ها سیاست تغییر رژیم در ایران بود (Lee, 2020, February 5).

این دسترسی مستقیم از طریق کمک‌های مالی سیاسی، نشان‌دهنده هم‌افزایی نهادی میان فعالان هم‌سو با پهلوی و نخبگان سیاسی آمریکاست. افزون‌بر این، رضا پهلوی روابط نزدیکی با اندیشکده‌های تندرو در واشینگتن، ازجمله «بنیاد دفاع از دموکراسی‌ها»^۲، برقرار کرده است؛ نهادی که پیوندهای قوی با لابی‌های حامی اسرائیل دارد. در آوریل ۲۰۲۵، رضا پهلوی سخنران اصلی نشست در واشینگتن بود که با مشارکت این بنیاد و با نام «اتحاد ملی برای دموکراسی در ایران» برگزار شد و در آن از راهبرد «حمایت حداکثری» از اپوزیسیون ایران دفاع کرد.

در سطح اسرائیل، هم‌راستایی پهلوی آشکارتر است. سفر علنی او به اسرائیل در آوریل ۲۰۲۳، به دعوت رسمی رژیم صهیونیستی، نقطه عطفی محسوب می‌شود. او در این سفر با بنیامین نتانیاهو دیدار کرد و در مراسم رسمی یادبود هولوکاست شرکت کرد. پهلوی در این سفر اعلام کرد که «ایران دموکراتیک آینده روابط خود را با اسرائیل از سر خواهد گرفت» (Rabinovitch, 2023, April 17). این موضع‌گیری، در بستر دشمنی ساختاری میان جمهوری اسلامی و رژیم صهیونیستی، نشان‌دهنده هم‌راستایی عمیق با یکی از بازیگران هژمونیک وابسته به شمال منطقه‌ای است.

دومین شاخص وابستگی خارجی، حمایت آشکار رضا پهلوی از تحریم‌های اقتصادی ایالات متحده علیه ایران است. برخلاف بسیاری از منتقدان داخلی و حتی برخی مخالفان جمهوری اسلامی که تحریم‌ها را برای مردم زیان‌بار می‌دانند، پهلوی تحریم‌ها را ابزاری مشروع

1. Iran Revival

2. Foundation for Defense of Democracies (FDD)

برای تضعیف جمهوری اسلامی معرفی کرده است. وی در مصاحبه‌ای با نیوزویک در دسامبر ۲۰۱۹ اظهار داشت که «ایرانیان تحریم‌ها را درک می‌کنند» و آن‌ها را وسیله‌ای برای قطع منابع مالی حکومت می‌دانند (Brennan, 2019). او تأکید کرد که مردم ایران نه علیه تحریم‌ها، بلکه علیه حکومت شعار می‌دهند.

پهلوی همچنین از تصمیم دولت ترامپ برای خروج از برجام حمایت کرد و توافق هسته‌ای دوران اوباما را «فاجعه‌بار» خواند (Ibid). در سال‌های بعد نیز، او هرگونه کاهش تحریم‌ها را اشتباه دانست. پهلوی در گفت‌وگویی با شورای روابط خارجی آمریکا در سال ۲۰۲۵، تحریم‌ها را بخشی از «جنگ با رژیم» توصیف کرد و گفت مردم ایران حاضرند برای سقوط حکومت «کمریندها را سفت کنند» (CFR, 2025, October 3). چنین گفتمانی عملاً تحریم‌های اقتصادی، با وجود آثار مخرب آن‌ها بر معیشت عموم مردم، را عادی‌سازی و مشروع‌سازی می‌کند.

سومین شاخص، موضع‌گیری‌های رضا پهلوی در قبال استفاده از نیروی نظامی خارجی است. واکنش او به ترور قاسم سلیمانی در ژانویه ۲۰۲۰ نمونه‌ای روشن از این موضع‌گیری‌هاست. پهلوی این اقدام آمریکا را «تحولی مثبت برای منطقه» خواند و از دولت ترامپ بابت آن تشکر کرد (Arab News, 2020, January 26). این حمایت علنی از اقدام تروریستی آمریکا علیه یکی از مقام‌های ارشد نظامی ایرانی، او را به‌طور آشکار در کنار روایت امنیتی ایالات متحده و رژیم صهیونیستی قرار داد.

در سال‌های بعد نیز، پهلوی گزینه اقدام نظامی را رد نکرد. در نشست بنیاد دفاع از دموکراسی‌ها در سال ۲۰۲۵، او تصریح کرد که «گزینه نظامی همواره روی میز است». اوج این موضع‌گیری‌ها در جریان جنگ تحمیلی دوازده‌روزه آمریکا و رژیم صهیونیستی در سال ۲۰۲۵ رخ داد؛ زمانی که رضا پهلوی حملات اسرائیل به ایران را «فرصتی تاریخی» برای تغییر رژیم توصیف کرد و از مردم و نیروهای نظامی ایران خواست از این وضعیت برای سرنگونی حکومت استفاده کنند (Nashed, 2025, July 3). این موضع، حتی در میان مخالفان جمهوری اسلامی نیز واکنش منفی گسترده‌ای برانگیخت.

بنابراین، مطالعه حاضر نشان می‌دهد که جریان سیاسی پیرامون رضا پهلوی را می‌توان به‌طور تحلیلی در زمره «اپوزیسیون هم‌پیوند با قدرت‌های سلطه‌گر» بررسی کرد. پیوندهای مالی و نهادی با آمریکا و رژیم صهیونیستی، حمایت فعال از تحریم‌های اقتصادی و

پذیرش یا تشویق فشار و مداخله نظامی خارجی، درمجموع الگویی از هم راستایی معنادار این جریان با برخی راهبردهای فشار خارجی را نشان می دهد. این یافته به معنای فقدان کامل پایگاه اجتماعی یا زمینه داخلی، وابستگی مستقیم یا هدایت همه جانبه از سوی قدرت های خارجی نیست؛ بلکه بیانگر آن است که حمایت ها و شبکه های فراملی در ظرفیت، رؤیت پذیری و جهت گیری سیاسی این جریان نقشی درخور توجه داشته اند. از آنجاکه داده های پژوهش حاضر برای سنجش میزان پایگاه اجتماعی یا مشروعیت داخلی این جریان طراحی نشده اند، نمی توان از شواهد موجود درباره عمق شکاف آن با جامعه ایران یا امکان تبدیل شدن آن به نیرویی پایدار نتیجه گیری قطعی کرد. با این حال، هم زمانی و استمرار شواهد در سه محور پژوهش، ضرورت بررسی انتقادی نسبت این جریان با سیاست های تحریم و فشار خارجی را برجسته می سازد.

۲. ماچادو و جریان وابسته به او در ونزوئلا

ماریا کورینا ماچادو^۱ یکی از چهره های برجسته اپوزیسیون ونزوئلاست و جریان سیاسی مرتبط با او نمونه ای قابل تحلیل از «اپوزیسیون هم راستا با قدرت های سلطه گر خارجی» به شمار می آید. برخلاف اپوزیسیون هایی که ریشه در پویش های اجتماعی و مطالبات درونی جامعه دارند، جریان وابسته به ماچادو راهبرد سیاسی خود را به طور آشکار با منافع و حمایت های ایالات متحده آمریکا و متحدانش گره زده است. این مطالعه موردی، با تکیه بر سه شاخص اصلی وابستگی خارجی، جریان سیاسی وابسته به او را بررسی می کند:

۱. پیوندهای مالی و نهادی با ایالات متحده آمریکا و رژیم صهیونیستی؛

۲. حمایت از تحریم های اقتصادی علیه ونزوئلا؛

۳. پذیرش یا عادی سازی فشار و مداخله نظامی خارجی.

درمجموع، یافته ها نشان می دهند که جریان سیاسی مرتبط با ماچادو کمتر به مثابه نیرویی خودبنیاد و برخاسته از درون جامعه ونزوئلا و بیشتر به عنوان پروژه ای تقویت شده از بیرون عمل می کند. در چهارچوب نظری اقتصاد سیاسی انتقادی و تحلیل گرامشی از هژمونی، می توان این جریان را نمونه ای از «اپوزیسیون غیرارگانیک» دانست؛ اپوزیسیونی که

1. María Corina Machado

نه از دل نیروهای فرودست اجتماعی، بلکه در هم راستایی با نظم هژمونیک جهانی شکل گرفته است.

صعود سیاسی ماریا کورینا ماچادو از همان ابتدا با حمایت‌های مادی و نهادی نهادهای هم سو با ایالات متحده همراه بود. او در اوایل دهه ۲۰۰۰ یکی از بنیان‌گذاران سازمان غیردولتی «سومات»^۱ بود؛ نهادی که در حوزه نظارت بر انتخابات فعالیت می‌کرد و در سال ۲۰۰۳ حدود ۵۳،۴۰۰ دلار کمک مالی از «موقوفه ملی برای دموکراسی»^۲ آمریکا دریافت کرد. این کمک مالی، که بخشی از برنامه‌های واشینگتن برای ترویج دموکراسی بود، از همان آغاز پیوند مالی جریان سیاسی ماچادو با نهادهای دولت پایه آمریکا را نشان می‌داد. افزون بر این، ماچادو از امضاکنندگان فرمان کوتاه مدت دولت برخاسته از کودتای ۲۰۰۲ علیه هوگو چاوز بود و در مراسم تحلیف آن دولت نیز حضور داشت. او در آن زمان با اندیشکده نولیبرال ونزوئلایی، یعنی «مرکز ترویج دانش اقتصادی»^۳ همکاری می‌کرد؛ اندیشکده‌ای که بنا بر گزارش‌ها، به طور گسترده از بودجه‌های «موقوفه ملی برای دموکراسی» آمریکا بهره‌مند بود و در پروژه‌های اپوزیسیون ضد چاوز نقش مهمی ایفا می‌کرد (CEPR, 2004, June 24).

در سال‌های بعد، ماچادو پیوندهای خود را با شبکه‌های فراملی اندیشکده‌ها و نهادهای غرب محور گسترش داد. او به ویژه به شبکه «اتلس نت ورک»^۴. اتحادیه‌ای جهانی از اندیشکده‌های بازار محور که مقرشان در واشینگتن است. نزدیک شد. خود این شبکه به طور رسمی از «رابطه حرفه‌ای طولانی مدت» با ماچادو سخن گفته و حضور او در مراسم رسمی و سخنرانی‌هایش را برجسته کرده است (Progressive International, 2025, Decem-ber 3). در سال ۲۰۲۴ نیز، ماچادو مهمان ویژه مراسم اعطای جایزه دموکراسی «موقوفه ملی برای دموکراسی» بود؛ امری که جایگاه نمادین او را در منظومه نهادهای دموکراسی سازی آمریکایی نشان می‌دهد (NED, 2025, October 10). هم‌زمان، گزارش‌های رسانه‌ای حاکی از آن است که مقام‌های آمریکایی با نزدیکان ماچادو درباره «سناریوهای پس از کنار رفتن

1. Súmate

2. National Endowment for Democracy (NED)

3. Center for the Dissemination of Economic Knowledge (CEDICE)

4. Atlas Network

مادورو» گفت وگو کرده‌اند (Kent, 2025, December 11). حتی سیاست تحریمی واشینگتن در سال ۲۰۲۴ نیز به‌طور مستقیم به وضعیت نامزدی ماچادو گره خورد؛ به‌گونه‌ای که دولت آمریکا جلوگیری از نامزدی او را به‌عنوان یکی از دلایل تشدید دوباره تحریم‌ها مطرح کرد (Reuters, 2025, October 17). مجموع این شواهد از هم‌راستایی نهادی عمیق حکایت دارد: جریان سیاسی مرتبط با ماچادو به‌طور مستمر از منابع مالی، لابی‌گری و سکوهای سیاسی فراهم شده از سوی بازیگران هم‌سو با ایالات متحده بهره برده است.

یکی از ویژگی‌های محوری گفتمان ماچادو، حمایت صریح و مداوم او از تحریم‌های بین‌المللی علیه ونزوئلاست. او تحریم‌های آمریکا، اتحادیه اروپا و متحدان منطقه‌ای آن‌ها را نه نقض حاکمیت ملی، بلکه ابزاری مشروع و ضروری برای تضعیف دولت نیکلاس مادورو معرفی می‌کند. در دسامبر ۲۰۲۵، ماچادو توقیف یک نفت‌کش ونزوئلایی از سوی آمریکا را ستود و خواستار تداوم «اقدامات بین‌المللی» برای قطع منابع مالی دولت مادورو شد. او در نشست خبری در اسلو استدلال کرد که حکومت ونزوئلا از این منابع برای «سرکوب و تعقیب مردم» بهره می‌گیرد و نه برای تأمین نیازهای اساسی جامعه؛ بنابراین باید این «شبکه‌های جنایتکار» از طریق فشار اقتصادی مهار شود (Kent, 2025, December 11).

ماچادو به‌طور مستمر از دولت‌های آمریکا و اروپا خواسته است فشار اقتصادی را افزایش دهند و بارها نقش تحریم‌های آمریکا در تضعیف مادورو را برجسته کرده است. او تصریح کرده است که «اقدامات رئیس‌جمهور ترامپ تعیین‌کننده بوده‌اند» و حکومت مادورو اکنون «ضعیف‌تر از همیشه» است. پس از دریافت جایزه نوبل صلح در سال ۲۰۲۵ نیز، از این تریبون برای درخواست تداوم فشارهای بین‌المللی استفاده کرد و ایالات متحده و «ملت‌های دموکراتیک جهان» را متحدان اصلی خود در مسیر پیروزی سیاسی دانست (ABC News, 2025, October 10).

در این چهارچوب، تحریم‌ها نه تنها مشروع، بلکه شرط لازم گذار سیاسی معرفی می‌شوند. این موضع، ماچادو را از بخش‌هایی از جامعه مدنی و اپوزیسیون داخلی که تحریم‌ها را عامل تشدید بحران انسانی می‌دانند، متمایز می‌سازد.

شاید روشن‌ترین نشانه هم‌راستایی ماچادو با قدرت‌های هژمونیک، حمایت او از فشار نظامی خارجی به‌عنوان ابزار تغییر رژیم باشد. برخلاف بسیاری از چهره‌های اپوزیسیون که در این زمینه محتاط‌اند، ماچادو از سال ۲۰۱۹ به‌صراحت از فعال‌سازی پیمان دفاعی

منطقه‌ای^۱ برای مداخله نظامی چندملیتی علیه مادورو حمایت کرده است. او اعلام کرد مادورو «جز در برابر تهدید واقعی یک نیروی برتر» از قدرت کنار نخواهد رفت (International Crisis Group, 2021, February 24). این موضع، عملاً به معنای دعوت به مداخله نظامی آمریکا یا متحدانش بود.

در سال‌های بعد، ماچادو همچنان بر ضرورت «تهدید معتبر نظامی» تأکید کرد و در سال‌های ۲۰۲۴ و ۲۰۲۵ از حضور ناوهای آمریکایی در آب‌های نزدیک ونزوئلا استقبال کرد (Singer, 2025, December 9). او این تحرکات را گامی ضروری برای محاصره رژیم مادورو توصیف کرد. او با معرفی دولت ونزوئلا به عنوان یک «ساختار جنایتکار» هم‌پیمان با تروریسم، تلاش کرده است مداخله نظامی خارجی را در قالب اقدامی امنیتی و حتی «رهایی‌بخش» بازتعریف کند.

برنامه سیاسی و روابط خارجی ماچادو به طور آشکار با روایت‌های امنیتی آمریکا و اسرائیل همسو شده است. او پس از دریافت جایزه نوبل، این افتخار را به مردم آمریکا و به ویژه دونالد ترامپ تقدیم و از «حمایت قاطع» او تمجید کرد (ABC News, 2025, October 10). همچنین، گزارش‌هایی منتشر شد مبنی بر اینکه دولت آمریکا در سال ۲۰۲۵ به طور مستقیم در خروج مخفیانه ماچادو از ونزوئلا و سفر او به اسلو نقش داشته است (MercoPress, 2025, December 11). در اکتبر ۲۰۲۵، ماچادو در تماس تلفنی با بنیامین نتانیاهو، نخست‌وزیر رژیم صهیونیستی، حمایت خود را از سیاست‌های این رژیم در جنگ غزه و اقدامات آن علیه ایران اعلام کرد. او حتی وعده داد در صورت به قدرت رسیدن، سفارت ونزوئلا را به اورشلیم منتقل خواهد کرد (Reuters, 2025, October 17). این مواضع، ماچادو را در کنار رهبران راست‌گرای هم‌پیمان با آمریکا و رژیم صهیونیستی قرار می‌دهد و نشان‌دهنده هم‌راستایی ساختاری او با نظم امنیتی غربی است.

بنابراین، شواهد ارائه‌شده در سه محور اصلی نشان می‌دهد که جریان سیاسی ماریا کورینا ماچادو را نیز می‌توان در چهارچوب گونه تحلیلی «اپوزیسیون هم‌پیوند با قدرت‌های سلطه‌گر» بررسی کرد. این جریان از حمایت‌های مالی و نهادی آمریکا بهره‌مند شده، تحریم‌ها و فشار خارجی را مشروع جلوه داده و در مواردی از اعمال یا تشدید فشار

1. Inter-American Treaty of Reciprocal Assistance

نظامی خارجی به عنوان ابزاری برای تغییر سیاسی حمایت کرده است. ترکیب این مواضع و مناسبات نشان می‌دهد که بخشی از ظرفیت و راهبرد سیاسی این جریان در ارتباط با شبکه‌ها و سیاست‌های فراملی شکل گرفته است. با این حال، این نتیجه به معنای آن نیست که جریان ماچادو فاقد هرگونه خاستگاه، مطالبه یا حمایت داخلی است یا به طور کامل از بیرون هدایت می‌شود. مطالعه موردی ماچادو، در محدوده شواهد بررسی شده، نشان می‌دهد که برخی جریان‌های مخالف در جنوب جهانی ممکن است، در کنار برخورداری از زمینه‌های داخلی، از طریق مشروع‌سازی تحریم و پذیرش فشار خارجی با سازوکارهای نظم هژمونیک هم‌راستا شوند و منازعات داخلی را بیش‌ازپیش با رقابت‌های ژئوپلیتیک قدرت‌های بزرگ درهم‌آمیزند.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بازاندیشی مفهوم «اپوزیسیون» در بستر جنوب جهانی و نقد تعمیم بی‌واسطه برخی مفروضات رایج در ادبیات مسلط علوم سیاسی شکل گرفت؛ ادبیاتی که غالباً مفهوم اپوزیسیون را به صورت کنشگری درون‌زا، رهایی‌بخش و برآمده از جامعه مدنی صورت‌بندی می‌کند و در برخی موارد، این برداشت را بدون توجه کافی به تفاوت‌های تاریخی و ساختاری جوامع مختلف تعمیم می‌دهد. با بهره‌گیری از نظریه جنوب و چهارچوب هژمونی گرامشی، پژوهش نشان داد که در شرایط نابرابر نظم قدرت جهانی، اپوزیسیون در جنوب جهانی می‌تواند اشکال متکثری به خود بگیرد و همه جریان‌های مخالف الزاماً در یک الگوی تحلیلی واحد قابل فهم نیستند. از این رو، پژوهش با تمایزگذاری میان «اپوزیسیون درون‌زا» و «اپوزیسیون هم‌پیوند با قدرت‌های سلطه‌گر»، کوشید ابزار مفهومی دقیق‌تری برای تحلیل کنش سیاسی مخالفان در این جوامع فراهم آورد. این تمایز نه تقسیم‌بندی نیروهای مخالف به دو گروه ذاتاً مشروع و نامشروع، بلکه ابزاری تحلیلی برای بررسی هم‌زمان نسبت آن‌ها با پویای داخلی و ساختار قدرت جهانی است.

مطالعه موردی ایران و ونزوئلا نشان داد که جریان‌های سیاسی مشخصی از اپوزیسیون در جنوب جهانی، به‌ویژه در کشورهایی که در تقابل راهبردی با نظم هژمونیک قرار دارند، ممکن است از طریق مجموعه‌ای از پیوندها و مواضع سیاسی، با سازوکارهای فشار

قدرت‌های مسلط هم‌راستا شوند. تحلیل جریان‌های سیاسی مرتبط با رضا پهلوی و ماریا کورینا ماچادو براساس سه شاخص پیوندهای نهادی و مالی خارجی، مشروع‌سازی تحریم‌های اقتصادی و پذیرش یا عادی‌سازی فشار و مداخله نظامی خارجی نشان داد که الگوی کنش این دو جریان، در دوره‌ها و موارد بررسی شده، هم‌راستایی معناداری با راهبردهای فشار خارجی دارد. در چهارچوب تحلیلی این پژوهش، چنین الگویی را می‌توان گونه‌ای از «اپوزیسیون هم‌پیوند با قدرت‌های سلطه‌گر» یا اپوزیسیون غیرارگانیک نامید؛ یعنی جریانی که بخشی از ظرفیت، رؤیت‌پذیری و جهت‌گیری سیاسی آن در پیوند با شبکه‌های قدرت فراملی شکل می‌گیرد.

این نتیجه به آن معنا نیست که جریان‌های مورد مطالعه کاملاً از خارج شکل گرفته‌اند، فاقد هرگونه انگیزه، مطالبه یا حمایت داخلی‌اند یا به‌طور کامل ازسوی دولت‌های خارجی هدایت می‌شوند. داده‌ها و روش پژوهش حاضر نیز برای سنجش دقیق میزان پایگاه اجتماعی، مقایسه محبوبیت این جریان‌ها با دیگر نیروهای مخالف یا پیش‌بینی آینده سیاسی آن‌ها طراحی نشده‌اند. ادعای پژوهش محدود به این نکته است که برخورداری احتمالی یک جریان از زمینه‌ها یا حامیان داخلی، مانع از بررسی انتقادی نسبت مواضع و کنش‌های آن با تحریم، فشار و مداخله خارجی نمی‌شود. همچنین، انتساب مفهوم هم‌پیوندی بر پایه یک ارتباط، دیدار یا حمایت خارجی منفرد انجام نشده است، بلکه بر هم‌زمانی و استمرار مجموعه‌ای از شواهد در سه شاخص یادشده استوار است.

درعین حال، تأکید می‌شود که این پژوهش به‌هیچ‌وجه مدعی آن نیست که همه اشکال اپوزیسیون در جنوب جهانی وابسته به نظم قدرت جهانی یا قدرت‌های سلطه‌گر هستند. برعکس، وجود و اهمیت اپوزیسیون‌های درون‌زا، مستقل و برخاسته از مطالبات واقعی اجتماعی امری انکارناپذیر است. جریان‌های مخالف می‌توانند از نارضایتی‌ها، شکاف‌ها و مطالبات واقعی جامعه برخاسته باشند و برای نقد، اصلاح یا تغییر نظم سیاسی مستقر فعالیت کنند. همچنین، برقراری ارتباط بین‌المللی، جلب حمایت افکار عمومی جهانی یا حضور در نهادهای فراملی، به‌خودی‌خود نشانه هم‌پیوندی با سلطه نیست. ادعای اصلی مقاله این است که بخشی از اپوزیسیون در جنوب جهانی ممکن است از طریق ترکیب حمایت‌های نهادی خارجی با مشروع‌سازی تحریم یا پذیرش فشار نظامی، در عمل در مسیری قرار گیرد که با الگوهای بازتولید هژمونی جهانی هم‌خوان

است؛ الگویی که در بخشی از ادبیات مسلط شمال جهانی غالباً یا نادیده گرفته می‌شود، یا صرفاً در قالب دموکراسی خواهی، حقوق بشر و حمایت بین‌المللی از مخالفان صورت‌بندی می‌شود، بی‌آنکه نسبت این جریان‌ها با تحریم، مداخله و پیامدهای آن برای جامعه و حاکمیت ملی به‌طور انتقادی بررسی شود.

نقد این گونه از اپوزیسیون، به معنای نفی حق مخالفت سیاسی، انکار نارضایتی‌های داخلی یا توجیه عملکرد دولت‌های مستقر نیست. دولت و اپوزیسیون، هریک باید براساس منابع قدرت، شیوه‌های کنش، میزان پاسخ‌گویی و پیامدهای سیاست‌های خود به‌طور مستقل ارزیابی شوند. وجود کاستی، ناکارآمدی، اقتدارگرایی یا نقض حقوق در یک نظام سیاسی، ضرورت بررسی جهت‌گیری‌ها و روابط خارجی جریان‌های مخالف را منتفی نمی‌کند؛ همان‌گونه که اثبات هم‌راستایی بخشی از اپوزیسیون با سیاست‌های فشار خارجی، به معنای مشروعیت بخشی به دولت مستقر یا بی‌اعتبارکردن همه مخالفان آن نیست.

درنهایت، این مقاله بر ضرورت حساسیت مفهومی و زمینه‌مند در تحلیل اپوزیسیون تأکید می‌کند و هشدار می‌دهد که غفلت از تمایز میان اشکال مختلف اپوزیسیون، می‌تواند به خطاهای تحلیلی جدی در فهم تحولات سیاسی جنوب جهانی بینجامد. بازشناسی اپوزیسیون هم‌پیوند با سلطه نه به معنای نفی کلی مخالفت سیاسی، بلکه شرط لازم برای تحلیل واقع‌بینانه قدرت، مشروعیت و منازعه سیاسی در جهانی نابرابر است؛ جهانی که در آن، حتی کنش‌های به‌ظاهر رهایی‌بخش نیز ممکن است، آگاهانه یا ناخواسته، با سازوکارهای بازتولید نظم مسلط هم‌راستا شوند. در مقابل، تحلیل علمی این پدیده نیز مستلزم پرهیز از تعمیم، برجسب‌زنی و انتساب انگیزه‌های اثبات‌نشده به کنشگران سیاسی است. ازاین‌رو، دستاورد اصلی پژوهش حاضر نه صدور حکم درباره کلیت اپوزیسیون، بلکه پیشنهاد چهارچوبی برای طرح پرسش‌های دقیق‌تر درباره منابع، روابط، مواضع و پیامدهای کنش مخالفان در ساختار نابرابر قدرت جهانی است.

تعارض منافع

تضاد منافع: در انجام مطالعه حاضر هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.
مشارکت نویسندگان: در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.
موازن اخلاقی: در انجام این پژوهش تمامی اصول و موازین اخلاقی رعایت گردیده است.
شفافیت داده‌ها: داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی رایت ارسال خواهد شد.
حامی مالی: این پژوهش حامی مالی نداشته است.

۱۹۳-۲۲۱.

خرم نصر، مهرداد و مقصودی، مجتبی (۱۳۹۷). چالش‌های اپوزیسیون انگاری انجمن‌های علمی علوم اجتماعی در ایران و تأثیر آن بر توسعه سیاسی. پژوهشنامه علوم سیاسی، ۱۴(۱)، ۱۲۴-۹۵.

سالم، ملیحه؛ کشاورز شکری، عباس و غفاری هاشجین، زاهد (۱۴۰۰). تحلیل مواضع و فرایند بسیج منابع اپوزیسیون چپ و سلطنت طلب: مطالعه موردی سازمان راه کارگر و شورای ملی ایران. جستارهای سیاسی معاصر، ۱۲(۴)، ۱۶۲-۱۲۱.

صادقیان، حسن و دهقانی، رضا (۱۴۰۳). فراملی سازی به مثابه یک گفتمان و راهبرد اپوزیسیونی در رژیم اقتدارگرایی رقابتی ترکیه. رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، ۱۶(۴)، ۹۵-۷۴.

Connell, R. (2007). Southern theory: The global dynamics of knowledge in social science. Polity Press.

Cox, R. W. (1981). Social forces, states and world orders: beyond international relations theory. Millennium, 10(2), 126-155.

Gramsci, A. (1971). Selections from the Prison Notebooks (Q. Hoare & G. N. Smith, Trans. & Eds.). New York: International Publishers.

Helms, L. (2023). Political Oppositions in Democratic and Authoritarian Regimes: A State-of-the-Field(s) Review. Government and Opposition, 58(2), 391-414.

Schedler, A. (2013). The politics of uncertainty: Sustaining and subverting electoral authoritarianism. Oxford: Oxford University Press.

Lee, E. (2020, February 5). Members of Congress met with Iranian anti-regime activist who gave \$280k to GOP. Citizens for Responsibility and Ethics in Washington (CREW). Retrieved from <https://www.citizensforethics.org/reports-investigations/crew-investigations/members-of-congress-met-with-iranian-anti-regime-activist-who-gave-280k-to-gop/>

Rabinovitch, A. (2023, April 17). Son of toppled Iranian Shah to visit Israel — most senior Iranian personality to ever do so. Reuters. Retrieved from <https://www.reuters.com/world/middle-east/son-toppled-iranian-shah-visit-israel-2023-04-16/>

Brennan, D. (2019, December 12). Iranians understand Trump sanctions, Obama nuclear deal was 'disastrous,' Shah's son says. Newsweek. Retrieved from <https://www.newsweek.com/iranians-understand-trump-sanctions-obama-nuclear-deal-was-disastrous-shahs-son-says-1476874>

Council on Foreign Relations (CFR). (2025, October 3). A conversation with Reza Pahlavi [Transcript]. Washington, DC: CFR Middle East Program. Retrieved from <https://www.cfr.org/event/conver->

sation-reza-pahlavi.

Arab News. (2020, January 26). Reza Pahlavi, son of Iran's last shah, says regime is cracking from within. Arab News. Retrieved from <https://www.arabnews.com/node/1618516/middle-east>

Nashed, M. (2025, July 3). After backing Israel, Iran's self-styled crown prince loses support. Al Jazeera. Retrieved from <https://www.aljazeera.com/features/2025/7/3/son-of-former-shah-loses-credibility-after-justifying-israels-war-on-iran>

Center for Economic and Policy Research (CEPR). (2004, June 24). On the State of Democracy in Venezuela (Testimony of Mark Weisbrot before U.S. Senate Subcommittee). CEPR. Retrieved from <https://cepr.net/publications/on-the-state-of-democracy-in-venezuela/>

Progressive International. (2025, December 3). Atlas Network: Disinformation as a Weapon of Neoliberalism. Progressive International Wire. Retrieved from <https://progressive.international/wire/2025-12-03-atlas-network-la-desinformacin-como-arma-neoliberal/en/>

National Endowment for Democracy (NED). (2025, October 10). NED Congratulates María Corina Machado on Receiving the Nobel Peace Prize. NED Official Statement. Retrieved from <https://www.ned.org/ned-congratulates-maria-corina-machado-on-receiving-the-nobel-peace-prize/>

Kent, L. (2025, December 11). Venezuelan opposition leader says US helped her travel to Norway to accept Nobel Prize. CNN. Retrieved from <https://edition.cnn.com/2025/12/11/world/venezuela-maria-corina-machado-nobel-prize-oslo/index.html>

Reuters. (2025, October 17). Israel says Venezuela's Machado voices support in call to Netanyahu. Reuters. Retrieved from <https://www.reuters.com/world/americas/israel-says-venezuelas-machado-voices-support-call-netanyahu-2025-10-17/>

ABC News. (2025, October 10). Nobel Peace Prize goes to Venezuelan dissident María Machado: "Democracy is in retreat". ABC News. Retrieved from <https://abcnews.go.com/International/nobel-peace-prize-awarded-maria-corina-machado/story?id=126355178>

International Crisis Group. (2021, February 24). The Exile Effect: Venezuela's Overseas Opposition and Social Media (Latin America Report No. 86). Brussels: International Crisis Group. Retrieved from <https://www.ecoi.net/en/file/local/2046154/086-venezuela-the-exile--effect.pdf>

Singer, F. (2025, December 9). Pressure from Trump: María Corina Machado's strategy to force a transition in Venezuela. El País (English Edition). Retrieved from <https://english.elpais.com/international/2025-12-09/pressure-from-trump-maria-corina-machados-strategy-to-force-a-transition-in-venezuela.html>

MercoPress. (2025, December 11). US helped Machado escape Venezuela. MercoPress South Atlantic News. Retrieved from <https://en.mercopress.com/2025/12/11/us-helped-machado-escape-venezuela>